

Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Ergenlerin Problem Çözme Becerilerine Güven Üzerine Etkisi

Merve Çalık*

Özet

Bu çalışmanın amacı sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerilerine güveni üzerine etkisini incelemektir. Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test- son test modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 (erkek: 10, kız:6) ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri deney ve kontrol gruplarına uygulama öncesi ve sonrası ön test/son test olarak uygulanmıştır. Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı toplam 10 oturumdan oluşan bir program olup deney grubuna yaklaşık 5 hafta boyunca haftada 2 kez 90 dakikalık oturumlar şeklinde uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda deney grubunun problem çözme beceri puanlarının son ölçümde kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüş olup problem çözme becerisine özgüven alt boyutu sıra ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı fark görülmüştür ($U=13,000$, $p=.045$, $p<.05$). Benzer şekilde deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($z= -2,527$, $p= .012$, $p < .05$). Sonuç olarak nicel bulgular deney grubundaki katılımcıların İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik özgüveni arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler

Sanat Terapisi, Grupla Psikolojik Danışma, Ergenler, Problem Çözme Becerileri, Özgüven

The Effect Of Psychological Counseling With Art Therapy Focused Group On The Trust Of The Adolescents Problem-Solving Skills

Summary

The aim of this study is examine the effect of psychological counseling with the group focused on art therapy on the trust of adolescents problem solving skills.. In this study, a full pattern-controlled group test-posttest model from the quantitative placement frontal model was used. A total of 16 (boys: 10, girls: 6) secondary school enterprises, 8 of which were in the control group and 8 in the education group, of the study groups. Problem Solving Inventory for Elementary Level Children as a pre-test/post-test in practice. Group training session with art therapy weekday exercises with a schedule of 10 exercises, you complete 90 about 2 times over 5 years. According to the fact that the problematic skill scores in the design of the research may have a problem with a high level of control in the last measurement, the mean rank in the sub-dimension is one from the class, 000 , $p=.045$, $p.05$, $p<.05$. A similar model group found a significant difference between pretest/posttest scores ($z= -2.527$, $p= .012$, $p < .05$). As a result, the quantitative findings showed that there was a significant different in favor of post test between the pre-test and post-test scores of the Problem Solving Inventory for Primary Education Children of the participants in the experimental group. In addition, the findings showed that there was a significant difference between the experimental and control groups. In another word, it can be stated that psychological counseling with art therapy focused group is effective in increasing adolescents self-confidence toward problem solving skills.

Key Words

Art Therapy, Group Counseling, Adolescents, Problem Solving Skills, Self-Confidence

* Uzman Psikolojik Danışman, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE, merve_pdr35@hotmail.com

1. Giriş

Son yüzyılda insanların problem çözmelerinin doğası en çok incelenen konuların başında gelmekte olup Almanya'daki Gestalt yaklaşımını benimseyen ruh sağlığı uzmanlarının erken deneysel çalışmalarından başlayıp 1960'lı yıllar ile 1970'lerin başlarında süregelen problem çözme araştırmaları, tipik bir şekilde basit laboratuvar problemleriyle yürütülmekteydi. Günümüze gelindiğinde ise sosyal psikoloji ve diğer psikoloji alt dallarının çoğunluğu değişik araştırma yöntemi ve araçlarıyla bu konuyu araştırmaktadırlar (Şirin, 2021). Günümüzde değişen toplumsal ve ekonomik yapılar ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerle beraber insanlar yaşamlarının her döneminde birçok problemle karşılaşmaktadır (Çeşit, 2011). Günümüzde medeniyetle beraber gelen kolaylıklar ve değişiklikler beraberinde sorunları da getirmekte olup özellikle ergenlik döneminde ergenlerin genel olarak hayatlarında var olan problemlerle baş etmesiyle beraber daha özel bir duruma gelmektedir (Söylemez, 2002).

Problem çözme, bir problemi çözmek amacıyla önceki yaşantılar yoluyla öğrenilen kuralların uygulanmasının ilerisine giderek yeni çözüm yolları geliştirebilme olarak tanımlanmaktadır (Çetinkaya, 2013). Problem çözme bir amaca ulaşma sürecinde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelinme süreci olarak tanımlanmakta olup problem çözme becerisi öğrenilmesi gereken en temel yeteneklerden biri olarak görülmektedir (Tafloğlu, 2021). Problem çözme becerisi insanların hedeflerine ulaşmasına engel olan bir zorlukla karşı karşıya kaldıkları durumda, problem üzerinde düşünme, problemin ne olduğunu kavrama, problemi çözmeye yönelik hangi çözüm yollarını kullanması gerektiğini belirleme, kullanılan çözüm yollarının sonuçlarını değerlendirme gibi bilişsel süreçleri içine almaktadır (Çeşit, 2011). Problem çözmeye yönelik kuramsal yaklaşımlar Bandura'nın Problem Çözme ve Kendine Yeterlik Modeli, John Dewey'in Yansıtılmalı Düşünce kuramı, Mountrose'nin 5 Aşamalı Sorun Çözme Yaklaşımı, Thorndike'nin Deneme-Yanımla Aracılığıyla Problem Çözme kuramı, İlişkisel/Problem Çözme Yöntemi, Sosyal Problem Çözmede Beş Boyutlu Yaklaşım, Gerçek Yaşam Problemlerini Çözmede Bilgi-İşleme Modeli ve Kişilerarası Bilişsel Problem Çözme Yaklaşımı olarak sıralanmaktadır (Çetinkaya, 2013).

Ergenlik dönemi bireylerin problem çözme yeterlilikleri açısından sınırlı yaşantıların olduğu ve karşılaştıkları problemlerin onların etkin olarak iş yapma ve çalışma kapasitelerini aştığı görülmektedir (Güçray, 2001). Ergenlik döneminde "problem" olarak ele alınabilecek durumlar artmakta olup ergenlerin bu dönemde karşılaştıkları bu problemlerle baş etmeyi henüz öğrenememiş olması özellikle çocukluktan erenlik dönemine geçiş yapan erenlik dönemindeki bireylerin karşılaştıkları sorunlar karşısında nasıl davranacaklarını bilememeleriyle sonuçlanmaktadır. Benzer şekilde ergenlerin problemleri çözmeye yönelik denemelerinde sonuçsuz kalması başka sorunları da beraberinde getirmekte ve zincirleme olarak devam eden durumlardan dolayı ergenlerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Söylemez, 2002). Dolayısıyla karşılaştıkları bu zorlu durumlarla nasıl baş edeceğini henüz bulamamış olan ergenlere yönelik yapılabilecek en etkili yardım onların başa çıkma stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olacak şekilde rehberlik etmek olacaktır (Çetinkaya, 2013).

Problem çözme becerileri öğrenilen ve geliştirilebilen bilişsel beceriler olması sebebiyle eğitim sürecinin her kısmında üzerinde önemle durulması, probleme dayalı öğrenme gibi öğrenci merkezli yöntemlerle bu becerilerin gelişimine katkıda bulunulması, problem çözme becerisini geliştirmeye ihtiyaç duyan bireylere yönelik psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile iletişim becerileri, kişilerarası ilişkiler ve etkili problem çözme beceri eğitimlerinin verilmesi önem arz etmektedir (Yıldırım, Hacıhasanoğlu, Karakurt ve Türkleş, 2011). Problem çözme becerilerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak birçok boyutunun olması ve bu becerilerin öğrenilebilir, geliştirilebilir olmasından dolayı bireylerin problem çözme becerilerinin geliştirilebilmesi için bireylerin çok yönlü olarak gelişmesini amaçlayan bir eğitim programına ihtiyaç duyulmaktadır (Çeşit, 2011). Dolayısıyla ergenlik döneminde problem çözme becerilerinin geliştirilmesine daha çok ihtiyaç duyulmasından dolayı bu araştırmada ergenlerin problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik sanat terapisi odaklı bir grupta psikolojik danışma programının hazırlanması karar verilmiştir.

Ergenlerin karşılaştıkları problem durumlarının en aza indirgenebilmesinde sanatsal etkinliklerin etkili olduğu ifade edilmekte olup sanatsal etkinliklerle bireylerin kendilerini özgürce ifade etme ve olumlu bir ruh hali içine girmelerinin sağlanabileceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde sanatsal etkinlikler ile bireylerin iletişim becerilerinin gelişebileceği ve toplumla bütünleşen özgüveni yüksek bireyler olarak gelişim sağlayabileceği de belirtilmektedir (Çeşit, 2011). Dışavurumcu sanatlar, bireylere sözlü iletişimin sağlayamayacağı şekillerde başkalarıyla paylaşma ve bağlantı kurma fırsatı sağlayan çoklu iletişim biçimlerini ve kanallarını temsil etmektedir. Görsel sanat, müzik, dans ve hareket, drama,

yaratıcı yazı başlıca dışavurumcu sanat yöntemleri olup bu yöntemlerin kullanıldığı çalışmaların bireylerin kendini keşfetmelerine katkı sağladığı ifade edilmektedir (Degges-White, 2020). Benzer şekilde bireylerin yaşadıkları durumlara yönelik duygularını ortaya çıkarma da drama, resim, kuklalar, kil gibi dışavurumcu yöntemlerin etkili olabileceği belirtilmektedir (Alıcı, 2010).

Literatür incelendiğinde sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının şizofreni tanılı bireylerde hastalık belirtileri, bireysel ve toplumsal beceriler (Sarandöl, Akkaya, Eracar ve Kirli, 2013; Günay, 2017; Ataseven, 2018), kanser hastalarında yaşam kalitesi (Özcan, 2012), demans tanısı olan yaşlı bireylerde bilişsel durum (Bulduk, Dinçer, Usta ve Bayram, 2017), üniversite öğrencileri ile yetişkin bireylerde depresyon, anksiyete, stres belirti düzeyleri, psikolojik iyi oluş (Kaya, 2014; Demir, 2017; Demir ve Yıldırım, 2017) ve ergen gruplarında mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine (Karataş, 2016) üzerinde etkili sonuçlar verdiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçları incelendiğinde sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının farklı değişkenler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunun görülmesi ve ergen gruplarına yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu çalışmada da sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerilerine özgüvenini artırma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Problem Cümlesi

“Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma ergenlerin problem çözme becerilerine güveni üzerinde etkili midir?” sorusu bu çalışmanın genel problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Hipotezleri

1. Program sonrasında, deney grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları ile kontrol grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.
2. Program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest problem çözme puanlarıyla sontest problem çözme puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test- son test modeli kullanılmıştır. Model Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1

Öntest-Sontest Kontrol Gruplu Desen

GRUPLAR	ÖN TEST	İŞLEM	SON TEST
Deney Grubu	İPÇE Uygulaması*	Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışma Programı	İPÇE Uygulaması
Kontrol Grubu	İPÇE Uygulaması	----	İPÇE Uygulaması

* İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri (İPÇE)

Tablo 1'de görüldüğü gibi gruplar sütununda deney ve kontrol grupları bulunurken, öntest-sontest sütunlarında sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma uygulamasının deney grubuna uygulanmasından önce ve sonra deney ve kontrol gruplarına uygulanan tekrarlı ölçümler yer almaktadır. Bu araştırmanın bağımsız değişkeni "Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışma Programı", bağımlı değişkeni ise İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri aracılığı ile ölçülen problem çözme becerilerine güven düzeyidir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun içleme kriterleri problem çözme becerilerini geliştirmeye ihtiyacı olan, İPÇE'den ortalamanın altında puan alan ve araştırmaya katılmaya gönüllü bireyler olup dışlama kriterleri olarak özel gereksinime ihtiyacı olan bireyler şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarının oluşturulması amacıyla okul idaresinin izni doğrultusunda "İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri" toplamda 71 ortaokul öğrencisine uygulanmış ve ölçeğin uygulanmasının ardından grup ortalamasının altında kalan bireylerle ön görüşmeler yapılarak ve programla ilgili bilgi verilerek çalışmaya katılacak gönüllü öğrenciler belirlenmiştir. Ölçek uygulaması sonrasında 5 erkek 3 kız olmak üzere toplam 8 öğrenci ile sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programına katılmaları için gönüllülük ilkesi çerçevesinde görüşme yapılmış ve gönüllülük formunu doldurmaları istenmiştir. Benzer şekilde çalışmaya katılan öğrencilerin velileri ile de iletişime geçilmiş ve "veli onam belgesi" imzalatılmıştır. Deney grubuna sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı uygulanırken kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Deney grubuna uygulanan sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı toplam 10 oturumdan oluşan bir program olup deney grubuna yaklaşık 5 hafta boyunca haftada 2 kez 90 dakikalık oturumlar şeklinde uygulanmış ve uygulamalar yaklaşık 1 buçuk ay kadar sürmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri (İPÇE)

Bu çalışmada "İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri, Serin ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmaları sonucunda envanter, toplam 24 madde ve Problem Çözme Becerisine Güven, Öz Denetim ve Kaçınma olmak üzere toplam 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Envanter, 5'li likert tipine göre oluşturulmuştur, envanter maddeleri 1-5 arasında puanlanmaktadır ve envanterdeki maddeler, '1: Hiçbir zaman', '2: Ender olarak', '3: Arada sırada', '4: Sık sık', '5: Her zaman' sıklık dereceleri şeklindedir. Envanterden toplam problem çözme becerisi düzeyi elde edilmektedir ve toplam problem çözme becerisi puanı 24 ile 120 arasında değişmektedir. Bireyin envanterden alacağı toplam yüksek puan yüksek problem çözme becerisine sahip olduğunu, düşük puan ise düşük problem çözme becerisine sahip olduğunu göstermektedir. Envanter ilkök ve ortaokul öğrencilerine yöneliktir. Envanterin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları; toplam için .86, Problem Çözme Becerisine Güven alt boyutu için .83, Öz Denetim alt boyutu için .77 ve Kaçınma alt boyutu için .63 olarak bulunmuştur.

2.4. Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışma Programı

2.4.1. Programın Genel Tanıtımı

Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı hazırlanırken sanat terapisine yönelik araştırmacının katıldığı Uludağ Üniversitesi Psikiyatri Anabilim dalınca yürütülen Sanat Terapisi ve Yaratıcılık eğitimindeki notlardan yararlanılarak araştırmanın bağımlı değişkeni olan problem çözme becerilerine yönelik oturumlar hazırlanılmaya çalışılmıştır. Oturumlar planlanırken resim, müzik, yaratıcı drama, kolaj gibi sanatsal etkinliklerden yararlanılmıştır. Program haftada iki gün 90 dakika olacak şekilde 10 oturumdan oluşan bir programdır. Program ısınma, temel etkinlik ve değerlendirme olarak 3 aşamadan oluşmaktadır. Bu programla ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik özgüven kazanmaları amaçlanmıştır. Oturumların amaçları ve oturumlarda yapılanlar etkinliklere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

1. Oturum: Bu oturumda grup üyelerinin birbirini tanıması, grup amaçlarının belirlenmesi, grup kurallarının oluşturulması amaçlanmıştır. Oturuma ilk olarak bir ısınma etkinliği ile başlanıp ardından temel etkinlik olarak resim etkinliğine geçilmiştir. Bu etkinliğe göre üyelere "arkadaş ilişkilerinizde kendinizi nasıl biri olarak görürsünüz?" sorusu sorularak bununla ilgili bir resim yapmaları istenmiştir.

2. Oturum: Bu oturumda ısınma oyunu olarak "duygu sepeti" (Çoban, 2007) etkinliği yapıldıktan sonra temel etkinlik olarak resim etkinliği yapılmıştır. Üyelere yönerge olarak gözlerini kapatarak sırasıyla "gözünüzün önüne sizi arkadaşınızla birlikteyken en mutlu eden ve en mutsuz eden olay, yaşantı, imgeyi v.b. getirin. Görüntüyü yakalayanlar gözlerini açabilirler" denilerek resim kağıdın ön yüzüne mutlu anlarını, arka yüzüne mutsuz anlarını resmetmeleri istenir. Ardından etkinlik değerlendirilerek oturum sonlandırılır.

3. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin canlandırma etkinliğine geçilmiştir. Buna göre üyeler 4'erli gruplara ayrılarak arkadaş ilişkilerinde yaşadıkları problemleri aralarında paylaşırlar. Ardından sırasıyla her üyenin problemini grup olarak canlandırırlar. Paylaşımlar alınarak oturum sonlandırılır.

4. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin ardından terapötik kartlardan yararlanılarak temel etkinlik aşamasına geçilmiştir. Buna göre terapötik kartlar karışık bir şekilde ortaya konulur. Üyelerden kendilerini şu anda nasıl gördükleri, diğer insanların onları nasıl gördüğü ve nasıl görünmek istediklerini düşünerek bunları ifade edecek 3 ayrı kart seçmeleri istenir. Ardından üyelere paylaşımları alınır.

5. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin ardından "kolaj" tekniği ile üyelerin sosyal destek sistemleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre üyelere verilen kağıtlara iç içe geçmiş çemberler yapmaları ve kendine en yakın hissettiklerinden en uzak hissettiklerine doğru bir sıralamayla en iç çemberde kendileri olacak şekilde çemberi doldurmaları istenir. Ardından üyelere verilen renkli dergi, gazetelerden yararlanarak bir kolaj oluşturmaları istenir.

6. Oturum: Isınma etkinliğinin ardından "problemin heykeli" temel etkinliğine geçilir. Bu etkinliğe göre üyelere "hayatınızda karşılaştığınız en büyük problem, zorluk ya da sorunu düşünün ve bunu bedeninizle 3 farklı fotoğraf karesi şeklinde yansıtın" yönergesi verilir. Ardından her üyenin fotoğraf karelerinin ardından diğer üyelere ne anlatmak istediği sorular ardından heykeli yansıtan üyeye "neler yaşadın?, ne anlatmak istedin?" soruları sorularak değerlendirme yapılır.

7. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin ardından "beste" etkinliğine geçiş yapılır. Bu etkinliğe göre grup üyeleri problem yaşadıkları anlarda kendilerine kurdukları cümlelerden bir beste oluştururlar.

8. Oturum: Isınma etkinliklerinin ardından "imajinasyon" yoluyla üyelere "hayatınızda hiçbir probleminizin kalmadığı, birden tüm sorunlarınızın çözüldüğünü düşünün" şeklinde yönerge verilir ve ardından "şimdi kendinize bu problemi nasıl çözdüğünüze dair motive edici bir mektup yazın" yönergesi verilir. Yazılan mektuplardan paylaşmak isteyenlerden mektubu okumaları istenir. Üyelerden değerlendirmeleri alınarak oturum sonlandırılır.

9. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinlikleri sonrasında "problemin resmi" etkinliğine geçilmiştir. Burada üyelere "problem kelimesini duyduğunuzda aklınıza neler geliyor? Sizin için problem nedir?" bunun resmini çiziniz diyerek üyelere yönerge verilir.

10. Oturum: Bu oturumda üyelerin güzel duygularla oturumdan ayrılması amacıyla "sevgi bombardımanı" etkinliği (Acar, 2010; 57) yapılmıştır. Ardından üyelere oturumları ve kendilerindeki değişiklikleri genel olarak değerlendirmeleri istenerek oturum sonlandırılmıştır.

2.5. Verilerin Çözülmesi

Deney ve kontrol gruplarından İPÇE ile toplanan ön test ve son test verilerinin analizleri, SPSS 20.00 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısının 30'dan düşük olması (n= 16, kız: 6 erkek=10) ve verilerin normal dağılım sayıltısını karşılamamasından dolayı non-parametrik yöntemler tercih edilmiş bu nedenle araştırmada Mann Whitney U ve Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi gibi parametrik olmayan testler kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2007).

3. Bulgular

3.1. Grubun Sosyo-Demografik Yapısına İlişkin Değerler

Tablo 1

Deney Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Deney Grubu Cinsiyet	f	%
Kız	3	37,5
Erkek	5	62,5
Toplam	8	100

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunu oluşturan katılımcıların %37,5'inin kız, %62,5'inin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2

Kontrol Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Kontrol Grubu Cinsiyet	f	%
Kız	3	37,5
Erkek	5	62,5
Toplam	8	100

Tablo 2 incelendiğinde kontrol grubunu oluşturan katılımcıların %37,5'inin kız, %62,5'inin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

3.2. Hipotezlerin Test Edilmesine İlişkin İstatistiksel Bulgular

Deney ve kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri aldıkları öntest puanları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Deney ve Kontrol Gruplarının İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri toplam puanı ile Problem çözme becerisine güven, öz-denetim ve kaçınma Alt Boyutlarının Ön Test Puanlarına Uygulanan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	$X_{sıra}$	$\bar{a}_{sıra}$	U	z	p
Ön Test İPÇE	Deney Grubu	8	7,6	56,50	20,500	-1,21	.226
	Kontrol Grubu	8	9,94	79,50			
Ön Test İPÇE Problem çözme becerisi- ne güven alt boyutu	Deney Grubu	8	8,19	65,50	29,500	-,264	.792
	Kontrol Grubu	8	8,81	70,50			
Ön Test İPÇE Öz-denetim Alt Boyutu		8	7,13	57,00	21,000	-1,159	.247
		8	9,88	79,00			
Ön Test İPÇE Kaçınma Alt Boyutu	Deney Grubu	8	7,44	59,50	23,500	-,905	.365
	Kontrol Grubu	8	9,56	76,50			

Tablo 3'teki Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde, uygulama öncesi kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($U=20,500$, $p>.05$). Tablo 3'e göre deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin problem çözme becerisine özgüven alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($U=29,500$, $p>.05$).

Tablo 3'te deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin öz-denetim alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($U=21,000$, $p>.05$). Son olarak tablo 3'e göre deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin kaçınma alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($U=23,500$, $p>.05$).

Araştırmanın birinci hipotezi "program sonrasında, deney grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları ile kontrol grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır" şeklinde ifade edilmiştir.

Bu hipotezin test edilebilmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U Testi sonuçları sırasıyla verilmiştir.

Tablo 4

Deney ve Kontrol Gruplarının İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri toplam puanı ile Problem çözme becerisine güven, öz-denetim ve kaçınma Alt Boyutlarının Son Test Puanlarına Uygulanan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	$X_{sıra}$	$\bar{a}_{sıra}$	U	z	p
Son Test İPÇE	Deney Grubu	8	10,13	81,00	19,00	-1,368	.171
	Kontrol Grubu	8	6,88	55,00			
Son Test İPÇE Problem çözme becerisine güven alt boyutu	Deney Grubu	8	10,88	87,00	13,000	-2,001	.045
	Kontrol Grubu	8	6,13	49,00			
Son Test İPÇE Öz-denetim Alt Boyutu	Deney Grubu	8	9,13	73,00	27,000	-,527	.598
	Kontrol Grubu	8	7,88	63,00			
Son Test İPÇE Kaçınma Alt Boyutu	Deney Grubu	8	8,00	64,00	28,000	-,425	.671
	Kontrol Grubu	8	9,00	72,00			

Tablo 4'teki Mann-Whitney U Testine göre, uygulama sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri puanlarının gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır ($U=19,000$, $p>.05$). Deney grubunun problem çözme beceri puanlarının son ölçümde kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 4'e göre deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin problem çözme becerisine özgüven alt boyutu sıra ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı fark görülmektedir ($U=13,000$, $p=0,045$ $p<.05$).

Tablo 4'te deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin öz-denetim alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir ($U=27,000$, $p>.05$). Son olarak tablo 4'teki Mann-Whitney U Testi incelendiğinde deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin kaçınma alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir ($U=28,000$, $p>.05$).

Tablo 4'te deney ve kontrol grubunun problem çözme becerisine öz güven, öz denetim ve kaçınma puanlarının son ölçümdeki farklılıklarını incelemek için yapılan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre problem çözme becerisine güven ($U=13,000$, $p<.05$) puanlarının farklılaştığı ancak öz-denetim ($U=27,000$, $p>.05$) ve kaçınma ($U=28,000$, $p>.05$) puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır.

Araştırmanın ikinci hipotezi "program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest problem çözme puanlarıyla sontest problem çözme puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır" şeklinde belirlenmiştir.

Sanat terapisi odaklı gruba psikolojik danışma programına katılan deney grubunun, İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanterinden aldıkları öntest-sontest puanları arasındaki farkı belirlemeye yönelik Wilcoxon Signed Rank testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Deney Grubuna Uygulanan İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri Toplam Puanı İle Ön Test-Son Test Puanlarına Yapılan Wilcoxon Analizi Sonuçları

Deney grubu	Sıra işaretleri	N	xsıra	â sıra	z	p
Ön Test/Son Test İPÇE	Negatif sıra	0a	0	0	-2,521	,012*
	Pozitif sıra	8b	4,5	36		
	Eşit	0c				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İPÇE Problem çözme be- cerilerine özgüven	Negatif sıra	1a	1	1	-2,380	0,017*
	Pozitif sıra	7b	5	35		
	Eşit	0c				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İPÇE öz denetim	Negatif sıra	0a	0	0	-2,552	0,011*
	Pozitif sıra	8b	4,5	36		
	Eşit	0c				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İPÇE Kaçınma	Negatif sıra	3a	3	9	-0,851	0,395
	Pozitif sıra	4b	4,75	19		
	Eşit	1c				
	Toplam	8				

* $p < .005$

a. $İPÇE_{son\ test} < İPÇE_{ön\ test}$

b. $İPÇE_{son\ test} > İPÇE_{ön\ test}$

c. $İPÇE_{son\ test} = İPÇE_{ön\ test}$

Deney grubuna deney öncesi ve sonrası uygulanan İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Tablo 6'da görüldüğü üzere deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($z = -2,527$, $p = ,012$, $p < .05$). Tablo 5 incelendiğinde çalışma grubunun İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin problem çözme becerisine güven alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür ($z = -2,380$, $p < .05$).

Araştırmada tablo 5'e göre, çalışma grubunun İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri öz-denetim alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür ($z = -2,552$, $p < .05$). Son olarak Tablo 5'de İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri kaçınma alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmüştür ($z = -0,851$, $p > .05$).

4. Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular deney grubundaki katılımcıların İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, sanat etkinlikleriyle zenginleştirilmiş grup çalışmasının ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik özgüveni arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

Alanyazında ergenlere yönelik problem çözme becerilerini geliştirme amacıyla yapılmış grup çalışmaları incelendiğinde Söylemez (2002) ergenlerde problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik bir grup çalışması programının etkisini incelemiş ve araştırmada 15-17 yaş grubundaki 8'er katılımcıdan oluşan deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Deney grubundaki katılımcılara 8 haftalık bir problem çözme becerisi eğitim programı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney grubunun ön test ve son test ölçüm puanları arasında son test puanları lehine bir farklılık tespit edilmiştir. Benzer şekilde deney ve kontrol gruplarının son test sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı bir farklılık söz konusu olup bu sonucun uygulanan eğitimin etkililiğini gösterdiği ifade edilmektedir. Bir diğer araştırmada Çetinkaya (2013) lise öğrencisi erkek ergenlerde problem çözme eğitiminin problem çözme becerisi, kişilerarası ilişki tarzı ve öfke kontrolü üzerine etkisini incelemiş ve araştırmada 'ön test-son test, kontrol gruplu desen' kullanılmıştır. Deney grubuna problem çözme terapisi odaklı sekiz oturumluk bir program uygulanırken; girişimli kontrol grubuna ergenlik dönemi özellikleri konulu sekiz oturumluk bir eğitim verilmiş, girişimsiz kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Araştırma sonucunda deney grubuna uygulanan problem çözme eğitimi grup programının katılımcıların problem çözme becerilerini arttırmada, öfke kontrolünü ve kişilerarası ilişkilerinin olumlu yönde gelişimini sağlamada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bedel ve Arı (2011) kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yapıcı problem çözme ve sürekli öfke düzeylerine etkisini incelediği araştırmada ön test son test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmış olup araştırmacının çalışma grubu 8 deney, 15 kontrol grubu oluşturmuştur. Araştırma sonucunda kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin deney grubunda bulunan ergenlerin yapıcı problem çözme beceri düzeylerini arttırmada ve sürekli öfke düzeylerinin azaltmada anlamlı düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güner (2007) çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisini incelemiş ve araştırma da öntest-sontest kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Deney grubuna uygulanan çatışma çözme beceri grup rehberliği programı 90 dakika ve 12 oturumdan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda deney grubundaki katılımcıların saldırganlık puanlarında azalma ve problem çözme becerilerinde artma yönünde önemli farklılıklar elde edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada uygulanan çatışma çözme grup rehberliğinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçlarında ergenlerde problem çözme becerilerine yönelik uygulanan grup çalışmalarının etkili sonuçlar vermesi araştırmamızda problem çözme becerilerini arttırmaya yönelik uygulanan programın etkili olmasıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmalar incelendiğinde sanat terapisinin ergenlerin beden imgesi hoşnutluğu ve psiko-sosyal işlevselliği (Tunç, 2007) ve mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimlerini (Karataş, 2016) yükselttiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Demir (2017) 24-62 arasındaki bireylerle yaptığı araştırmasında sanat terapisinin somatizasyon, obsesif kompulsif bozukluk, kişiler arası duyarlılık, depresyon, anksiyete, fobik anksiyete, paranoid düşünce ve psikotizm belirti düzeylerini azaltmada olumlu bir etkiye sahip olduğunu, Demir ve Yıldırım (2017) ise üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin depresyon ve anksiyete düzeylerini azaltmada etkili olduğu sonucuna ulaşımlardır. Uğurlu (2015) Suriyeli göçmen çocuklarda sanat terapisinin travma, depresyon ve anksiyete semptomlarına etkisi araştırmış ve araştırma sonucunda çalışmaya katılan çocukların travma, depresyon ve süreklilik kaygı semptomlarında anlamlı bir düşüş olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma sonuçlarında sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının katılımcılar üzerinde olumlu sonuçları olduğu belirlenmiş ve bu araştırmada da sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programının problem çözme becerileri üzerinde olumlu sonuçlarının olduğunun belirlenmesi bu araştırma sonuçları ile uyusmaktadır.

Alanyazında ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının sınırlı olduğu görülmekte olup ergenlere yönelik farklı değişkenlerin etkisini incelemeye yönelik uygulanan sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının var olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan ergen grupları üzerinde yapılan bir çalışmada Tunç (2007) ergenlerin olumsuz beden imgelerine yönelik geliştirilen bilişsel-davranışçı ve değiştirilmiş sanat terapisi programla-

rının etkililikleri karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, sanat terapisi beden imgesi müdahale programının ise beden imgesi hoşnutluğu ve psiko-sosyal işlevselliği yükseltmede sadece kontrol grubuna göre yapılan karşılaştırmalarda etkili olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Karataş (2016) yapılandırılmış grup sanat terapisi programının 15-18 yaş aralığındaki ergenlerin mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine etkisini incelemiş ve çalışma sonrasında deney ve kontrol guruplarının son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre ergenlerle yapılan sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının mutluluk, duyguları ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri, beden algıları ve psikiyatrik belirtiler gibi çeşitli değişkenler üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın sonucunda sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programının ergenlerin problem çözme becerilerine özgüvenini artırması da bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonucunda nicel veriler sonrasında sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerisine özgüven düzeylerini anlamlı derecede yükselttiği diğer bir ifadeyle oturumlar sonrası deney grubunda olumlu yönde değişimin yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ergenlere yönelik yapılacak sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın onların problem çözme becerilerine özgüvenini arttıracaklarını ortaya koyması bakımından önemli olduğu belirtilebilir. Araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak şu önerilerde bulunulabilir:

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılan bu sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma uygulaması daha geniş örneklerle ve farklı gruplarla yapılan çalışmalarla desteklenerek etkililiği sınanabilir.

Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri problem çözme becerileri ile ilgili öğrenci, öğretmen ve veli seminerleri verebilir, pano-bülten-broşür çalışmaları düzenleyebilir ve sanat yönelimli grup rehberliği çalışmaları yapabilir.

Ergenler üzerinde yapılacak sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının özyeterlik, benlik saygısı, iletişim becerileri gibi farklı değişkenler üzerinde de etkileri incelenebilir.

5.1. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir:

Araştırma, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisi ile sınırlıdır.

Araştırma İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri (İPÇE) ile elde edilen verilerle sınırlıdır.

Araştırmanın deneysel uygulama aşaması 10 oturum ile sınırlıdır.

6. Kaynaklar

- Acar, N. V. (2010). *Grupla psikolojik danışmada alıştırma- deneyler* (4. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Alıcı, E. (2010). *Dışavurumcu etkinliklere dayalı grupla psikolojik danışma programının ebeveyn kaybı yaşanan 9-11 yaş çocuklarının travma sonrası stres düzeyine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Ataseven, E. (2018). *Kronik servislerde yatmakta olan kronik şizofreni tanılı hastalarda sanat terapisi ile farkındalık temelli bilişsel davranışçı terapi uygulamalarının semptom profili, içgörü ve sosyal işlevsellik üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Aydemir, D. (2011). *Sanatın terapötik (tedavi edici) süreçlerdeki rolü ve çocuk resimlerini çözümlene yöntemlerine katkısı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bedel, A. ve Arı, R. (2011). Kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yapıcı problem çözme ve sürekli öfke düzeylerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 1-10.
- Bulduk, S., Dinçer, Y., Usta, E. ve Bayram, S. (2017). Demanslı yaşlılara uygulanan sanat terapi yönteminin bilişsel durum üzerine etkisinin incelenmesi. *Journal of Contemporary Medicine*, 7(1), 36-41.
- Büyükoztürk, Ş. (2007). *DeneySEL desenler*. Pegem Akademi
- Çelikbaş, E. Ö. (2019). Dışavurumcu sanat terapisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 20-37.
- Çeşit, C. (2011). *Sanat eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ile benlik saygı düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Çetinkaya, Ş. (2013). *Lise öğrencisi erkek ergenlerde problem çözme eğitiminin; problem çözme becerisi, kişilerarası ilişki tarzı ve öfke kontrolü üzerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.
- Çoban, E., Ç. (2007). *Sosyal beceri sorunu olan öğrenciler ve annelerine uygulanan yaratıcı drama etkinlikleri programının öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin gelişimi üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Degges-White, S. (2020). *Expressive arts in schools: Visual and performing arts and sandtray interventions to promote self-discovery*. In C. Maykel & M. A. Bray (Eds.), *Applying psychology in the schools. Promoting mind-body health in schools: Interventions for mental health professionals* (p. 217-232). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000157-015>
- Demir, V. ve Yıldırım, B. (2017). Sanatla terapi programının üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin depresyon, anksiyete ve stres belirti düzeylerine etkililiği. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(18), 311-344.
- Demir, V. (2018). Terapötik uygulamada yaratıcı süreci kullanma: sanat terapisi. *Üsküdar Üniversitesi Klinik Hipnoz ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*, 1(1), 1-3.
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8).
- Günay, C. (2017). *Şizofreni hastalarında sanat terapi uygulamasının pozitif ve negatif belirtiler ile aleksitimi düzeyine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi.
- Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi.
- Kar, Ö. (2011). *Heykel ve sanat terapisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Karataş, E. (2016). *Yapılandırılmış grup sanat terapisi programının 15-18 yaş aralığındaki ergenlerin mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi.
- Kaya, A. (2014). *Dışavurumcu sanat terapinin üniversite öğrencilerinde akış durumu ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi.
- Özcan, H. (2012). *Sanat terapisi çalışmasının kanser hastası çocukların yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Sarandöl, A., Akkaya, C., Eracar, N. ve Kırli, S. (2013). Şizofreni hastaları ve yakınlarıyla yapılan sanatla terapinin hastalık belirtileri, bireysel ve toplumsal beceriler üzerine etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(4).
- Serin, O., Bulut Serin, N. ve Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 446-458.
- Söylemez, S. (2002). *Ergenlerde problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik bir grup çalışması programının etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Şirin, B. (2021). *Ergenlerin problem çözme becerileri ile benlik imgesi arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Tafloğlu, G. (2021). *Lise öğrencilerinde bağlanma stilleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi.
- Tunç, A. (2007). *Ergenlerin olumsuz beden imgelerine yönelik geliştirilen bilişsel-davranışçı ve değiştirilmiş sanat terapisi programlarının etkililiklerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Yazkaç, P. ve Özkan, Y. (2018). Fizik tedavi ve rehabilitasyon hastaları üzerinde sanatla terapi çalışmalarının olumlu etkisi üzerine deneysel bir çalışma. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(6), 191-21
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P. ve Türkleş, S. (2011). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 905-921.